1853 KIRIM HARBİ'NDEN SONRA ANADOLU'YA GÖÇ EDEN NOGAYLARIN GEÇİCİ İSKÂN MINTIKALARI: SİNOP ÖRNEĞİ*

*Umut ÇEVİK***

ÖZ

Kırım Harbi, Karadeniz'in kuzeyinde yaşayan Nogaylar için önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaş, binlerce Nogay'ın yurtlarını terk ederek, Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine neden olmuştur. 1859 yılında Kafkaslardaki direnişin sembolü Şeyh Şamil'in Ruslar tarafından ele geçirilmesi ile birlikte başlayan ilk göç hareketi, 1862 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Kırım'dan yola çıkarılan Nogaylar, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı coğrafyasının birçok bölgesinde karaya çıkmıştır. Sinop iskelesi de Nogayların, Osmanlı topraklarına ayak bastıkları limanlardan biridir. Ancak Sinop, Nogaylar için belirlenen daimî iskân mıntıkalarından değildir. Osmanlı Devleti, Nogayların yanı sıra aynı dönemde göç etmek zorunda kalan bir kısım Çerkes'in Sinop'ta iskân edilmesini, Nogayların ise belirlenen daimî iskân mıntıkalarına sevk edilinceye kadar geçici bir süre Sinop'ta barınmalarını kararlaştırmıştır. Bu sırada, bütün mal varlığını kaybeden ve fakir durumda olan birçok Nogay, özellikle açlık ve hastalık sebebiyle son derece zor durumda kalmıştır. Makalemizde Nogayların Sinop'tan daimî iskân bölgelerinesevkleri ve Sinop'taki geçici iskânları sırasında yapılan yardımlar incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nogay, Sinop, Göç, İskân, Kırım

TEMPORARY SETTLEMENTS OF NOGAI IMMIGRANTS TO ANATOLIA AFTER THE 1853 CRIMEAN WAR: THE CASE OF SINOP

ABSTRACT

The Crimean War is a milestone for Nogai history in the northern Black Sea. It caused thousands of Nogais to leave their homes and migrate to the Ottoman Empire. The first migration movement started with the capture of Sheikh Shamil, the symbol of the resistance in the Caucasus, by the Russians

* *Gönderim Tarihi: 07.01.2022.Kabul Tarihi: 14.02.2022.*

** *Öğr. Gör.,* Sinop Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü; Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, umutcvk@hotmail.com, *ORCID: 0000-0003-1837-0547.*

in 1859, and migration continued intensely until 1862. The Nogais, who set out from the Crimea, landed in many regions of the Ottoman geography, especially in Istanbul. Sinop pier is also one of the ports where the Nogais set foot on the Ottoman lands. However, Sinop is not one of the permanent settlement areas determined for the Nogais. Therefore, the Ottoman Empire decided that some Circassians who had to immigrate in the same period would be resettled in Sinop in addition to the Nogais, who would take shelter in Sinop temporarily until they were transferred to the designated permanent settlement areas. Meanwhile, many Nogais lost their wealth and were miserable due to hunger and disease. This article examines the dispatch of the Nogai immigrants from Sinop to the permanent settlement areas and the aid made during their temporary resettlement in Sinop.

Keywords: Noghai, Sinop, Migration, Settlement, Crimea

Giriş

Nogay adının, Altın Ordu Devleti'nde 1267 ve 1299 yılları arasında büyük bir nüfuz kazanmış, Emir Nogay'dan geldiği düşünülmektedir[1]. Nogay, etnik bir isim olarak ilk defa Rus kaynaklarında kullanılmıştır. Doğu kaynaklarında ise Nogaylar, daha çok Mangıt[2] ismiyle tesmiye edilmiştir[3].

---

1 Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* Ankara 1972, s. 129.; Ahmet Temir, "Moğol veya Türk-Moğol Hanlığı", *Türkler,* C. VIII, 1999, s. 426.; A. Zeki Velidi Togan, Nogay adının menşeinin Kara Nogay Han'a dayanabileceği fikrini ileri sürmüştür. Togan, Altın Ordu Devleti'nde hâkimiyetin Şıban Han'ın oğullarından Hızır Han'a geçtiği dönemde Seyhun havzasında yaşayan Sol Kol boylarının bir kısmının, kendilerine Tokay Temür oğlu neslinden Su Baş oğlu Kara Nogay'ı, han olarak kabul ettiklerini ve Emir Edige zamanında Mangıt boyunun büyük bir nüfuza eriştiğini, diğer boyların da Mangıtlara iltihak ettiğini ve bütün boyların bir taraftan Mangıt ismiyle anılırken diğer taraftan ise Kara Nogay Han'a atıfla Nogay ismiyle adlandırılmış olabileceğini belirtmiştir. Bkz. A. Zeki Velidi Togan, *Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi,* C: I, İstanbul 1981, s. 35-36.

2 Moğol Kabilelerinden biri olan Mangıtlar, Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan Türk boylarıyla karışıp İslamlaşmışlardır. Moğolların efsanevi ataları olan Alan-koa'nın evlatlarından Nirunlara bağlanan Mangıtlar'ın ataları, Alan-koa'nın yedinci göbekten torunu Tumine'nin dokuz oğlundan en büyüğü Caksu'nun; Nuyaktin, Urut ve Mangkut adlı üç oğlunun kendi isimleriyle birer uruğ teşkil etmeleriyle ortaya çıkmıştır. Tayciutlarla yaşayan Mangıtlar'dan Huyıldar Seçen'in takipçileri Cengiz Han'a katılırken, kalanların büyük bir kısmı Cengiz Han'ın Tayciutları yenmesinden sonra öldürülmüştür. Cengiz Han'ın ölümünden sonra bütün Moğol ulusları içerisinde bir miktar Mangıt yaşamıştır. Ancak Mangıtlar, ağırlıklı olarak Cuçi ulusu içerisinde yer almış ve Altın-Ordu sahasında etkili olmuşlardır. Bkz. Derya Derin Paşaoğlu, "Nogayların Hanlık Veya Ulus Olma Sorunsalı", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* C: 35, S. 60, s. 282; Hayrunnisa Akbıyık, "Mangıtlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C: 27, Ankara 2003, s. 570; Mangıt boyunun yanı sıra Nogay Ulusu, Açıkulak Nogay, Ak Nogay, Alçın, Argun, Barın, Burcak, Canbulat, Cambayluk, İrdişan, Karaağaç ya da Karagaş, Kara Mirza, Kara Nogay, Katay Kasay ya da Hıtay, Kazbulat, Kıpçak, Kundur, Mamay, Mansur, Novruz, Ordamambet, Şırın, Tohtamış, Tokuz ya da Toguz, Urak, Yedicek, Yedişkol veya Yedişkul, Yedisan ve Yembulak boylarından oluşmaktadır. Bkz. Nesrin Güllüdağ, "Nogay Türkleri", *Türkler,* C: XX, 1999, s. 556.

Moğolca bir isim olan Nogay, "köpek" anlamına gelmektedir[4]. Mangıt boyuna mensup Emir Nogay, devlet yönetiminde kendisine karşı gelen hanları değiştirmiş ve iktidarı elinde tutmayı başarmıştır. İktidarı öylesine büyük bir güce ulaşmıştır ki, birçok yabancı devlet, onu hükümdar olarak kabul etmiş, elçiler ve hediyeler göndermiştir. Nogay'ın temsilcileri de bir hükümdar elçisi gibi karşılanmıştır. Emir Nogay, her ne kadar bir hükümdar muamelesi görmüş olsa da aslında Deşt-i Kıpçak bölgesinin ordu komutanıdır[5]. Geleneklere göre, Cengiz Han soyundan olmadığı için meşru bir hanlık iddiasında bulunamamıştır[6]. Tokta Han'ın (1290-1312) hükümdarlığı sırasında asi emirlerin kendisine sığınmasını kabul etmiş ve bu durum da Tokta Han ile savaşmasına neden olmuştur. Dinyeper'in Kukanlık(Kükenlik, Kökenlik) adı verilen bir mahalde 1299-1300 yılları arasında gerçekleşen savaşta, askerleri tarafından muharebe alanında terk edilmesi sonucu, esir düşmüş ve öldürülmüştür[7]. Karadeniz'in doğu ve kuzeyinde yaşayan boylar, Nogay'ın idaresi altında toplanmış ve ölümünden sonra bu ad ile anılmıştır[8].

Emir Nogay'ın ölümünün ardından Nogayları iktidarı altında toplayan Altın Ordu Emiri, Edige olmuştur. Bazı kaynaklara göre Emir Edige, Nogay Ulusu'nun atası olarak ileri sürülmekte ve 1391 yılında Nogay Ordası'nı kurduğu kabul edilmektedir[9]. Edige, Mangıtların lideri Kutlu Kıya'nın oğludur.

---

3 Wilhelm Barthold, *Türk-Moğol Ulusları Tarihi,* Çev. Hasan Eren, Ankara 2006, s. 22; Derin Paşaoğlu, *"Nogayların Hanlık Veya Ulus Olma Sorunsalı",* s. 284.

4 Mehmet Alpargu, *Nogaylar,* İstanbul 2007, s. 11.

5 A. Yu. Yakuboskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü,* Çev. Hasan Eren, Ankara 1976, s. 66; Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1987. s. 85; Ahmet Temir, "Orta Asya ve Kıpçak Bozkırlarında Kurulmuş Türk Devletleri", *Türk Dünyası El Kitabı,* C: I, Ankara 1992, s. 436.

6 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* s. 129. Yakuboskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü,* s. 69; Ufuk Tavkul, "Kafkasya ve Kırım Çevresinde Nogaylar", *Tehlikedeki Diller Dergisi,* C II, S: 2, 2013, s. 340.

7 Emir Nogay, ordusu bozguna uğrayıp dağıldığı zaman savaş sahasında yalnız kaldığı bir sırada, Tokta Han'ın ordusundan bir Rus askeri yanına gelmiş ve askerden kendisini Tokta Han'ın yanına götürmesini istemiştir. Ancak Rus askeri, Emir Nogay'ı dinlememiş ve başını keserek öldürmüştür. Nogay'ın kesik başıyla Tokta Han'ın huzuruna çıkan bu Rus askeri, Nogay gibi şanı büyük bir kimseye saygısızlık yaptığı gerekçesiyle Tokta Han'ın verdiği emirle öldürülmüştür. Bkz. W. De Tiesenhausen, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler,* Çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul 1941, s. 210-211, 278; Alpargu, *a.g.e.,* s. 19-20.

8 Dilek Ergönenç Akbaba, "Nogay Adı ve Nogayların Kökeni Üzerine", *Tehlikedeki Diller Dergisi,* C: II, S: 2, 2013, s. 235; Temir, *"Moğol veya Türk-Moğol Hanlığı",* s. 426.

9 Trepavlov, tarihsel belleğin Mangıt Yurt (Nogay Ordası) tarihinin başlangıcını Edige figürüyle özdeşleştirdiğini, Moskova'da Nogay muhbirlerinden derlenen XVII. yüzyılda yazılmış Rodoslovtsy'de, Edige'nin Nogay Ordasının kökeni olarak ele alındığını ve Edige'in emriyle sol kanat aşiretlerinin 1391'de gerçekleştirdiği göçün neredeyse Nogay Ordasının kuruluş tarihi olarak resmiyet kazandığını belirtmiştir. Bkz. V. V. Trepavlov, "The Formation and Early History of the Manghit Yurt", *Research Institute for Inner Asian Studies,* Indiana 2001, s. 12-13; Ayrıca Mehmet Alpargu, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış "Cenabi" adlı eserde de aynı yönde bilgiler bulunduğunu paylaşmaktadır. Bkz. Alpargu, *a.g.e.,* s. 22.

Edige'nin Mangıt lideri Kutlu Kıya Beyin oğlu olması, Nogay Ulusu içerisinde Mangıtların hâkim ulus konumuna gelmelerine ve bu durum doğu kaynaklarında Nogayların, Mangıt olarak bilinmelerine neden olmuştur[10]. Bununla birlikte Edige, her ne kadar Mangıt olarak anılmış olsa da aslında ailenin soyu Hz. Ebubekir'e dayanmaktadır[11]. Emir Edige, yaklaşık yirmi beş yıl boyunca Altın Ordu Devleti'nin taht kavgalarından fayda sağlayarak nüfuzunu arttırmış ve tahta desteklediği hanları çıkarmayı başarmıştır. Ancak taht üzerinde sahip olduğu bu büyük güç, onun ölümüne yol açmıştır. Altın Ordu Devleti'nin tahtına Kerim Berdi'nin geçmesinin ardından kardeşi Kepek Han kendisine karşı muhalif bir tutum içerisine girmiştir. İki kardeş arasında taht için rekabet yaşanmış olsa da her ikisi de Emir Edige'ye karşı husumet beslemişlerdir. Mevcut durum Kerim Berdi'nin ölümünün ardından da devam etmiş ve Emir Edige, birçok kez savaşmak zorunda kaldığı Toktamış'ın[12] (1379-1397) oğullarından Kadir Berdi tarafından 1419 yılında öldürülmüştür.[13]

1. Nogayların, Ruslarla Olan Münasebetleri ve Zorunlu Göçlere Tabi Tutulmaları

Nogaylar, İdil ırmağının doğusunda, Saraycık merkez olmak üzere Yayık ve Emba ırmakları civarında ve doğuda Sir-Derya'ya uzanan bölgelerde yoğun olarak yaşamışlardır[14]. Fakat tarih boyunca doğuda Altay dağlarından batıda Tuna nehrine kadar çok geniş bir coğrafyayı savaş, açlık ve kıtlık gibi nedenlerle devamlı surette göç sahası olarak kullanmışlardır. Bununla birlikte Rusların Kazan Hanlığı'nı işgal ettikleri döneme değin, kuzeyde Kama ırmağına kadar uzanan bölge de göç sahaları içerisinde bulunmaktadır[15].

---

10 Derya Derin Paşaoğlu, "Emir Edigü (Edige) ve Oğullarının Nogay Ulusu'ndaki Yeri", *Crimean Historical Review*, C: I, 2016, s. 29.

11 Emir Edige'nin Hz. Ebubekir'e dayanan şeceresi hakkında ayrıntılı bilgi için: Bkz. Derin Paşaoğlu, "Emir Edigü (Edige) ve Oğullarının Nogay Ulusu'ndaki Yeri", s. 30-31.

12 Toktamış Han, 1381'de Sağ kol Beyi Kıyat Mamay'ı Kalka şavaşında mağlup ettikten sonra bütün Cuci Ulusu'nun hâkimi olmuştur. Timur ile ilk önce 1391 Kunduzça (Kundurça) sonra da 1395 Terek'de girdiği savaşlarda mağlup olmuş ve tahtını kaybetmiştir. Toktamış Han'ın Kadir-Berdi dışında Celaleddin, Kebek, Cebbar-Berdi, Kerim-Berdi ve Küçük Sultan adlarında altı oğlu daha bulunmaktadır. Küçük Sultan dışında diğer oğulları 1412-1419 yılları arasında Altın-Orda Hanı olmuşlardır. Bkz. Mustafa Kafalı, "Altın-Orda Hanlığı", *Türkler,* C: 8, Ankara 2002, s. 405.

13 Yakuboskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü,* s. 293-295; Alpargu, *a.g.e.*,s. 22-27.; Derya Derin Paşalıoğlu, *Abdülgaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 299-301; Trepavlov, Emir Edige'nin vefat tarihini 1420 yılı olarak vermektedir. Bkz. Trepavlov, *a.g.e.,*s. 17.

14 Derya Derin Paşaoğlu, "19. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinden Türkiye'ye Yapılan Göçlere Karakteristik Yaklaşım", *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu 12-14 Aralık 2019, Bildiriler Kitabı,* Ed. Kenan İnan-Deniz Çolak, Trabzon 2020, s. 520.

15 Tavkul, *a.g.m.,* s. 341; Nogayların yaşadıkları coğrafya ve göç sahaları hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Trepavlov, *a.g.e.,* s. 4-12.

Astrahan'ın işgal edilmesinin ardından, Ruslar tarafından XVI. yüzyılın ortalarında İdil ırmağının batısına göç ettirilmişlerdir. 1557-1558 yıllarında yaşanan kıtlık da aşağı İdil bölgesine olan göçün yoğun bir şekilde artmasına neden olmuştur[16]. Bunun yanı sıra Nogaylar arasında ortaya çıkan siyasi bölünme, göçü etkileyen diğer bir önemli faktördür. Nogayların başı Yusuf Mirza ve kardeşi İsmail Mirza arasında yaşanan anlaşmazlıklar, Yusuf Mirza'nın öldürülmesine yol açmıştır[17]. Düşman iki kol halinde ayrılan Nogayların Rus karşıtı olan kısmı, 1557-58 yıllarında İdil ırmağının batısına geçerek, Kırım Hanı Devletgerey'e sığınmışlardır. Devletgerey de kendisine sığınan ve "Küçük Nogay Ulusu" olarak adlandırılan Nogayları, Kabardey ülkesi ile Azak kalesi arasında bulunan topraklara yerleştirmiştir. Daha sonra Rus Kazaklarının özellikle Dinyeper Irmağı boylarını kullanarak Kırım Hanlığı'na saldırmaları ve Nogayları Kırım'dan uzak tutmak maksadıyla yedi boy, Besarabya-Bucak bölgesine iskân edilmiştir. Yedisan ismiyle telaffuz edilen bölgeye göçün yaşanması ile birlikte Karadeniz'in kuzeybatısı, büyük bir Nogay nüfusuna sahip olmuştur[18].

Rusların yayılmacı politikası ve baskısı karşısında Nogaylar, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı ile iş birliği yapmıştır. 1569 yılında gerçekleştirilen Ejderhan Seferi sırasında Kadı Mirza komutasında yaklaşık otuz bin Nogay atlısı, Ruslara karşı savaşmıştı. Ancak seferin akamete uğraması, gün geçtikçe Rusların Nogaylar üzerindeki baskının artmasına yol açtı. 1580'de Rus Kazakları, Saraycık şehrini ele geçirdi ve Nogayların Türkistan ile münasebet kurmasını engelledi. Ayrıca 1586'da Rusların Yayık nehrinin orta kısmında "Yayitsk" adıyla müstahkem bir mevki kurması, Nogaylar üzerindeki baskının daha artmasına neden oldu. 1601 yılında ise, yaşanan kıtlık nedeniyle Nogaylar, Kuban bölgesine göç etmek zorunda kaldı. Nogayların boşalttığı arazilere Ruslar yerleşti. 1605'te Terek nehrindeki Rus kalesinin yıkılması ve Rusların Kafkaslardan uzaklaştırılmaları, Nogayları Rus tahakkümünden kurtulmaları için cesaretlendirdi. Bazı Nogay mirzaları bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı'ndan yardım talebinde bulunuldu. Ancak beklenen yardım gelmediği gibi aynı dönemde yaşanan Kalmuk saldırıları nedeniyle boylar, dağınık bir vaziyette yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldı. Nogayların bir kısmı İdil nehrinin her iki yakasında, diğer bir kısmı Kuban arazisinde, başka bir kısmı da Kırım hanları tarafından Tuna boylarına yerleştirildi[19].

1768 Osmanlı harbinden galip çıkan Ruslar, Nogayların bazı boyları ile münasebetlerini geliştirmeye çalıştı. 1770 yılında Yedisan ve Bucak Nogayları ile bir dostluk antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Nogaylar, Osmanlı

---

16 Togan, *a.g.e.,* s. 138-139.

17 Akdes Nimet Kurat, "Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli, XIX. Yüzyıla Kadar)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C: XXIII, S: 3-4, Temmuz-Aralık 1965, s. 100-101.

18 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* s. 242-243; Mehmet Alpargu, "Nogaylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C: 33, İstanbul 2007, s. 203.

19 Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* s. 284.

Devleti ve Kırım Hanlığı'na karşı Rusların yanında yer alacaktı[20]. Ayrıca 1771'de Nogaylar, Rusların himayesi talep etti. Anlaşmaya varılması üzerine Kırım Hanlığı ordusundaki Nogaylar, Rus tarafına geçti. Bununla birlikte taraf değiştirmeleri karşılığında Bucak bölgesinden göç ederek, eski yurtlarına dönmeleri ve Can Membet Bey idaresinde müstakil bir Nogay Hanlığı kurulması kararlaştırılmıştı. Fakat bazı mirzaların Can Membet Bey'in hanlığını kabul etmeleri şüpheli görüldüğünden dört boyun Kuban boyuna yerleştirilmesi ve başlarına da Kırım hanları sülalesinden birinin getirilmesi uygun görüldü. Kuban'a yerleştirilen Nogaylar, burada General Suvorov komutasındaki Rusların ihanetine uğradı ve birçoğu öldürüldü.[21]

1783 yılında yaşanan katliamdan kurtulabilen Nogaylar, Osmanlı Devleti'ne iskân edilmek istediklerini belirten bir talepte bulunmuştu. Kabardey topraklarından Karadeniz sahiline kadar olan bölgelerden sorumlu olan Ferah Ali Paşa'ya yapılan bu müracaat, Ruslar ve Çerkesler arasındaki bölgelere Nogayların yerleştirilmesinin devletin menfaatine olacağı düşünülerek kabul edildi. Yaklaşık on binlik dört gruba ayrılan Nogaylar, Abzeh ile Besleney, Temirgoy ve Hatukay Çerkeslerinin yaşadıkları bölgelere ve Anapa limanına yakın bir yere yerleştirildi[22]. Diğer taraftan canlarını kurtarıp Kırım'ın batısına kaçabilenler başta Dobruca ve Besarabya olmak üzere Balkan coğrafyasına dağıldı[23].

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde de Kafkaslar ve Balkanlar üzerinde devam eden Rus yayılmacı politikası, Nogayların sık sık göç etmesine ve Osmanlı Devleti'ne sığınmasına neden olmuştu. Ancak, Osmanlı topraklarına gerçekleştirilen en büyük göç hareketi, Kırım Harbi'nden sonra Rusların, Kafkasları ve Kırım'ı tamamen Ruslaştırma politikasını tavizsiz bir şekilde uygulamaya karar vermesiyle başlamıştı. Savaşın sonuna doğru Rusların, Kırım Tatarlarını Kazan bölgesine sevk edeceği söylentisinin yayılması üzerine, Tatarlar arasında Dobruca'ya göç başlamıştı. Rusların, ordularında kendilerine hizmet edenlerin isterlerse Silistre'ye yerleşebileceklerini ilan etmeleri üzerine göç dalgası gittikçe büyümüş ve yaklaşık 16.000 kişi, Dobruca'ya göç etmişti. 1859'da ise, Kafkaslardaki Çerkes direnişinin lideri Şeyh Şamil'in esir düşmesi, bu bölgedeki on altı bin Nogay'ın Osmanlı Devleti'ne sığınmak üzere Kırım'a gitmesine neden oldu. Kırımlıların da göç için hazırlık yapması üzerine Ruslar, göçü kısıtlama kararı aldı. 1860 Mart'ında mevcut nüfusun sadece onda birine göç izni verileceği ilan edildi. Ancak yoğunlaşan göl dalgası, kontrolün kaybedilmesine yol açmıştı. Bu nedenle aynı yılın sonlarına doğru Ruslar, göç kısıtlamasını kaldırdı. Sonuç olarak, Kırım Harbi ile 1862 yılları arasında, 369.028 nüfustan oluşan Nogay ve Kırım Tatarı, Osmanlı Devleti'ne göç

---

[20] Ali Asker, Sevinç Aliyeva, "Nogay Kıyımı Rusya İmparatorluğu'nun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları", *Uluslararası Suçlar ve Tarih,* 2012, s. 44.

[21] Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* s. 286-287.

[22] Tavkul, *a.g.m.,* s. 341.

[23] Güllüdağ, *a.g.m.,* s. 560.

etti[24].Bununla birlikte Rus kaynaklarına göre ise 1865 yılına kadar 30.650 Nogay'ın, Osmanlı Devleti'ne sığındığı görülmekteydi[25].

2. Nogayların, Sinop'tan Daimî İskân Mıntıkalarına Sevki

Rusya'nın işgalinden sonra genellikle Kerç, Kefe ve Kırım sahillerinden deniz yoluyla göç etmek zorunda kalan Nogayların büyük bir kısmı, İstanbul'a karaya çıkmaktaydı. Burada kayıt altına alınmakta, yiyecek ve barınma sorununu çözüldükten sonra daimî iskân mıntıkalarına sevk edilmekteydi. İstanbul ile birlikte Köstence, Varna, Amasya, Mersin, Gemlik, Silifke, Kastamonu, Adana, Çankırı ve Antalya geçici iskân mıntıkaları olarak belirlenmişti. Bununla birlikte Karadeniz'in kuzeyinden yola çıkan vapurlar, olumsuz hava koşulları, kaza veya arıza nedeniyle genellikle Trabzon, Samsun ve Sinop limanlarını da durak noktası olarak kullanmaktaydı. Nogaylar, Trabzon ve Samsun'da olduğu gibi Anadolu'daki iskân mıntıkalarında yerleştirilinceye kadar, Sinop'ta da geçici olarak iskân edilmekteydi[26].

Yanlarında binlerce Çerkes ve Kırım Tatarı olduğu halde yurtlarını terk etmek zorunda kalan Nogay muhacirleri, vapurlar tarafından yukarıda geçen sebeplerden dolayı, Sinop limanında karaya çıkartılmaktaydı. Göçün yoğun bir şekilde devam etmesi, limanda muhacirlerin birikmesine ve yeterli düzeyde iskân sahasının bulunamamasına yol açmaktaydı. Bu durum muhacirlerin beslenme ve sağlık sorunlarını da beraberinde getirmekteydi. Gün geçtikçe limanda biriken muhacirlere bir hal çaresi bulunması amacıyla Sinop kaymakamlığı tarafından Bab-ı Ali'ye gönderilen bir tahriratta, üç bin kadar muhacirin Sinop'a geldiği, yeni gelenler ile birlikte yaklaşık sekiz-on bin kadar muhacirin Sinop'ta bulunduğu ve gelebilecek muhacirler ile bu sayının daha da artacağı ifade edildikten sonra merkez kazada muhacirleri barındıracak yeterli miktarda han ve hane olmadığı gibi Sinop halkının da genel anlamda fakir olduğu için muhacirlere gerekli yardımları yeterince yapamayacağı bildirilmişti. Kaymakamın talebi üzerine Muhacirin Komisyonu, Sinop'ta bulunan Çerkeslerin merkez kazada uygun han ve hanelere yerleştirilmesini ya da civar köy ve kasabalarda iskân edilmesini, Nogayların ise Konya, Adana ve Ünye taraflarına sevklerini uygun gördü. Ayrıca, sevk için Hazine-i Hassa

---

[24] Derya Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 122; Derin Paşaoğlu, *"19. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinden Türkiye'ye Yapılan Göçlere Karakteristik Yaklaşım",* s. 519; Abdullah Saydam, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)", *Osmanlı,* C: IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 679-680.

[25] Sevinç Qasımova, "XIX. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* C: IV, S: 13, Aralık 2017, s. 598; Safarov Rafik Firuzoğlu, 1859-1861 yılları arasında Stavropol Eyaletinden 28.000 nüfus da dahil olmak üzere Osmanlı Devleti'ne göç eden Nogayların yaklaşık 70.000 kişi olduğunu belirtmektedir. Bkz. Safarov Rafik Firuzoğlu, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", *Osmanlı,* C: IV, Ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 690.

[26] Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları,* s. 198-199.

Kumpanyası'na ait iki adet vapurun bir an önce yola çıkarılmasına ve Karadeniz'de halen işlemekte olan Tersane-i Amire vapurlarının alabildikleri kadar Nogay'ı, İstanbul'a sevk etmek üzere Sinop limanına uğramasına ve ilgili durumun Kastamonu Mutasarrıflığı ve Sinop Kaymakamlığına bildirilmesine karar verildi.[27]

Gerekli bütçenin tedarik edilmesinden sonra Tersane-i Amire Kumpanyasının İsterlozi adlı vapuru, muhacirleri sevk için görevlendirildi. Aynı zamanda Sinop Kaymakamı'na gönderilen bir yazı ile İsterlozi Vapurunun yola çıktığı ve Nogayların gelen vapurla İstanbul'a sevk edilmesi bildirildi[28]. Ancak kaymakamlık, mevcut kış şartları nedeniyle sıhhatleri oldukça bozulan muhacirleri bir an önce sevk etmeye karar vermişti. İsterlozi, Sinop'a doğru yolda iken, Sonbari isimli bir vapurla sekiz yüz yetmiş muhacirin, İstanbul'a gönderildiği ve bin iki yüz nüfusun hali hazırda beklediği kaymakamlık tarafından Muhacirin Komisyonuna iletilmişti[29]. Bununla birlikte 9 Şubat 1863 tarihli bir belgeye göre yirmi dört aileden toplam iki bin yedi yüz yirmi sekiz kişilik bir nüfus, Sinop'tan İstanbul'a sevk edilmişti[30].

İstanbul, Nogayların daimî iskân bölgesi değildi. Nogaylar, bir süre burada ikamet ettikten sonra iskân bölgelerine kara ya da deniz yoluyla sevk edilmekteydi. Dolayısıyla Sinop'a yakın bölgelerde belirlenen iskân mıntıkalarına İstanbul üzerinden sevkiyat yapılması, hem devlet bütçesine ayrı bir yük getirmekte hem de muhacirlerin uzun süren yolculuklarda perişan olmasına yol açmaktaydı. Bu nedenle Anadolu'nun iç bölgelerinde iskân edilecek Nogayların, Sinop'tan karayoluyla gönderilmesine karar verildi. Ayrıca yoğun göç dalgası, binlerce insanın Sinop limanında birikmesine, sağlıksız koşullar altında uzun bir süre nakledilmeyi bekleyen muhacirlerin şikâyetlerinin artmasına da neden olmaktaydı. Bir an önce muhacirleri iskân etmek isteyen Muhacirin Komisyonu, Konya başta olmak üzere Kırşehir, Adana, Urfa gibi yerleri Sinop'tan gönderilecek Nogaylar için daimî iskân mıntıkası olarak belirledi.[31]

Bu kapsamda komisyon tarafından Konya Valisi Ragıp Paşa'ya gönderilen 21 Nisan 1861 tarihli bir yazıda, Sinop'tan yola çıkarılan Canboyluk kabilesinin Hoca Bedrakay cemaatinden yirmi yedi hanelik yüz elli nüfusun,

---

27 *BOA*, A.MKT.NZD. 297-26, 7 Cemazeyi'l-evvel 1276/2 Aralık 1859; A.MKT.NZD. 300-10, 6 Cemazeyi'l-ahir 1276/31 Aralık 1859; A.MKT.MHM. 174-22, Cemazeyi'l-ahir 1276/31 Aralık 1859; A.MKT.NZD. 302-9, 25 Cemazeyi'l-ahir 1276/19 Ocak 1860.

28 *BOA*,A.MKT.MHM. 175-64, 28 Cemazeyi'l-ahir 1276/22 Ocak 1860.

29 *BOA*,A.MKT.NZD. 302-28, 27 Cemazeyi'l-ahir 1276/21 Ocak 1860; A.MKT.NZD. 302-60, 29 Cemazeyi'l-ahir 1276/23 Ocak 1860.

30 *BOA*, ML.MSF.D. 16768, 19 Şaban 1279/9 Şubat 1863.

31 Nogayların daimî iskân mıntıkaları arasında Adana, İç-İl, Konya, Kırşehir, Ankara, Kengri, Dobruca, Varna, Karasi, Bursa, İzmit, Karahisar-ı Sahib, Kütahya, Amasya, Çorum, Uzunyayla, Kastamonu, Bolu, Edirne, Tekfurdağı, Halep, Urfa, Harput ve Erzurum bulunmaktaydı. Bkz. Derin Paşaoğlu, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları,* s. 348.

Konya Eyaleti dâhilindeki Kırşehir'e iskân edilmesi bildirildi[32]. Konya Valisi ve Sinop Kaymakamı Aziz Efendi'ye yazılan aynı tarihli başka bir belgede ise üç hanede otuz altı nüfustan oluşan Menli Bey ailesinin, Konya dâhilinde Acığik kazasında iskân edilmiş akrabalarının yanına nakledilmek istedikleri belirtildikten sonra, nakil ve iskân için muhacirlere gerekli yardımın yapılması isteniyordu[33]. Benzer şekilde Canboyluk kabilesinin Hoca Hacı Kabul Efendi takımına mensup on dört hanede kırk yedi nüfus, Sinop'un havasına uyum sağlayamadıkları gerekçesiyle nakledilirken[34], aynı kabileden seksen üç hanelik dört yüz on altı nüfus da Konya civarında iskân edilmek üzere nakilleri gerçekleştirildi[35]. Ancak yevmiyelerinin ödenmemesi gibi durumlarda, muhacirlerin iskân mıntıkalarına gönderilmesinde bazı aksaklıklar yaşanmaktaydı. Örneğin Hoca Ebu Talib Efendi takımı, Sinop Kaymakamına maddi durumlarının çok zor olduğu mealinde başvuruda bulunmuş ve gerekli yardım yapıldıktan sonra yola çıkmak istediklerini ifade etmişti. Muhacirlerin isteği bir yazı ile Muhacirin Komisyonuna bildirildi[36]. Komisyon tarafından Kastamonu Valiliği ve Sinop Kaymakamlığına verilen cevapta, Ebu Talib takımının yevmiyelerinin ödenmesi ve bir an önce Konya'ya sevk edilmeleri istenmekteydi[37]. Gelen yazı üzerine gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra, otuz bir haneden oluşan Ebu Talib takımı, Konya'ya gönderildi[38]. Aynı dönemde Ebu Talib takımının hemen ardından Canboyluk kabilesine mensup yüz on altı kişilik bir grup daha, Konya'ya sevk edildi[39].

Belgelerden anlaşılacağı üzere Konya, Sinop'tan sevk edilen muhacirlerin en çok iskân edildiği bölge olarak gözükmektedir. Ancak, Anadolu'nun muhtelif vilayet ve kazalarında da Nogaylar iskân edilmiştir. Nogayların diğer iskân mıntıkalarına gönderilmelerinde özellikle kendi istekleri belirleyici unsur olsa da bazı durumlarda yoğun göç dalgası nedeniyle tutulan kayıtların hatalı olması da sevk edilen bölgelerin seçimini etkilemiştir. Bu kapsamda Gelemid kabilesinden Hacı Murad Bin Hacı Palavuş ve ailesi, Sinop'a geldikleri sırada Çerkes oldukları zannedilerek, Çerkes kaydı tutulmuş ve Çerkeslerin Sinop'ta iskân edilmesi kararı nedeniyle Sinop'tan ayrılmasına izin verilmemişti. Ancak kabilenin geri kalan kısmının kayıtlarında bir hata yapılmadığı için Adana'ya sevk edilmişlerdi. Hacı Murad, söz konusu hata nedeniyle akrabalarından ayrı düştüğünü ve Adana'da iskân edilen abisi Hacı Mehmed'in yanına gitmek istediğini kaymakamlığa bir arzuhal ile bildirmişti. Durumun Muhacir Komisyonuna iletilmesi üzerine komisyon, Adana Valisi'nden söz konusu şahsın ve kabilenin kendi bölgesinde iskân edilip, edilmediği hakkında bilgi

---

32 *BOA*,A.MKT.MHM. 760-95, 10 Şevval 1277/21 Nisan 1861.
33 *BOA*,A.MKT.MHM. 215-58, 10 Şevval 1277/21 Nisan 1861.
34 *BOA*,A.MKT.MHM. 222-57, 3 Zilhicce 1277/12 Haziran 1861.
35 *BOA*,A.MKT.MHM. 761-7, 19 Zilhicce 1277/28 Haziran 1861.
36 *BOA*, A.MKT.MHM. 230-35, 3 Safer 1278/10 Ağustos 1861.
37 *BOA*, A.MKT.UM. 501-36, 19 Rabiu'l-evvel 1278/24 Eylül 1861.
38 *BOA*,A.MKT.NZD. 368-1, 20 Rabiu'l-evvel 1278/25 Eylül 1861.
39 *BOA*, A.MKT.MHM. 237-24, 29 Rabiu'l-evvel 1278/4 Ekim 1861.

istemişti[40]. Valilikten gelen olumlu cevap üzerine, Sinop Kaymakamı Aziz Efendi'ye yazılan bir tahriratla Hacı Murad ve eşinin Adana'ya gönderilmesinde bir beis olmadığı bildirilmişti[41]. Bununla birlikte uzun bir müddet boyunca sevklerini bekleyen muhacirlerin bir kısmı, Uzunyayla bölgesine gönderilmişti. Buradan da iskânlarına memur edilen Mirliva Ömer Paşa ile birlikte Harput, Diyarbakır ve Urfa'ya hareket etmeleri istenmişti[42].

Bazı belgelerde Nogay Tatarı olarak kayıt altına alındığı görülen Kırım muhacirleri de ilk önce Sinop'tan İstanbul'a ve buradan da Trakya ve Rumeli'ye sevk edilmişlerdi. Örneğin Yedisan Kabilesi reisi Bazar Ali, Muhacir Komisyonuna Varna'ya sevk edilmeleri hususunda bir dilekçe ile başvuruda bulunmuştu. Bazar Ali dilekçesinde, 184 nüfus olarak Sinop'a çıktıklarını, içlerinden 77'sinin yol masraflarını kendileri karşılayarak, Varna'nın Mecidiye kazasına sevk ve iskân edildiklerini ifade ettikten sonra, Sinop'ta fakirlikten dolayı 107 nüfusun kaldığını ve perişan halde olduklarını, dokuz araba ve on sekiz hayvanla birlikte yol masraflarının karşılanarak, Mecidiye kazasına nakillerini talep etmişti[43]. Muhacirin Komisyonu, Bazar Ali'nin dilekçesini inceledikten sonra Kaymakam Aziz Bey'e gönderdiği takrirde, muhacirlerin Mecidiye'ye sevk edilmesinin külfetli olacağı, mümkünse Sinop kaza merkezinde ya da çevresinde uygun bir arazide iskân edilmeleri, iskânları söz konusu değil ise yevmiyelerinin ödenmesini ve yol masraflarının kendilerinden temin edilmek üzere, gemi ile Köstence limanına nakledilmesi için gereğinin yapılmasını bildirmişti[44]. Bununla birlikte 1861 kışında Sinop'a çıkan Karasu ahalisinden on altı hanede elli iki nüfus, Edirne ve civarında iskân edilen akrabalarının yanına gitmek isteğinde bulunmaları neticesinde İstanbul'a sevk edilmişlerdi[45].

3. Nogaylara Sinop'ta Misafir Edildikleri Süre İçerisinde Yapılan Yardımlar

Vatanlarını terk etmek zorunda kalan binlerce Nogay ve Çerkes'in, yola çıkarılmadan önce bütün mal varlıklarına Ruslar tarafından el konulmuştu. Birçoğu Sinop limanına ayak bastığında hayatlarını idame ettirecek, varlığa sahip değildi. Daimî iskân bölgelerine sevk için bekleyen Nogayların, vapur masraflarını karşılayacak paraları dahi yoktu. Binlerce muhacirin barınma ve beslenmesi, iskân için toprakların belirlenmesi ve iskân bölgelerine sevk masrafları, Osmanlı ekonomisine büyük bir yük getirmekteydi. Ancak kış mevsiminde hastalık, barınma ve beslenme sorunları ile uğraşan muhacirlerin bir an önce iskân bölgelerine sevk edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla Meclis-i Ala'da

---

40 *BOA*, A.MKT.NZD. 394-8, 20 Receb 1278/21 Ocak 1862.
41 *BOA*, A.MKT.MHM. 238-40; 540-56, 28 Receb 1278/28 Ocak 1862.
42 *BOA*,A.MKT.UM. 566-68, 20 Zilkade 1278/19 Mayıs 1862.
43 *BOA*, A.MKT.NZD. 348-4, 25 Ramazan 1277/6 Nisan 1861.
44 *BOA*, A.MKT.UM. 467-92, 15 Şevval 1277/26 Nisan 1861.
45 *BOA*,A.MKT.MHM. 219-75, 9 Zilkade 1277/19 Mayıs 1861.

yapılan görüşmeler neticesinde muhacirlerin nakli için görevlendirilen Hazine-i Hassa ve Tersane-i Amire vapur masraflarının Muhacirin Komisyonu tarafından karşılanması kararlaştırıldı[46]. Bununla birlikte devletin ekonomik durumu, muhacirlerin sevkinde kullanılacak vapurların masrafları için gerekli paranın bulunmasında çeşitli zorluklar yaşanmasına neden olmaktaydı. Muhacirin Komisyonu tarafından Maliye Nezareti'ne yazılan bir tezkirede bu durum dile getirilmişti. Söz konusu yazıda Sinop'ta bulunan muhacirlerin vapur masrafları için maliyenin hiç olmazsa beş yüz kese akçe yardımda bulunması talep edilmişti[47]. Aynı zamanda İstanbul'a muhacir sevkiyatına devam eden İsterlozi vapurunun navlun ücretinin ödenmesinde de gecikme yaşanmaktaydı. Mevcut durum, Nogayların daimî iskân yerlerine bir an önce ulaştırılmasında aksamalara yol açmaktaydı. Sevkiyatın düzenli bir şekilde devam edebilmesi için Muhacirin Komisyonundan İsterlozi vapurunun bin beş kuruşluk navlun ücretini ödemesi istenmişti[48].

Vapur ücretleri devlet tarafından karşılanan Nogayların, sevk edilinceye kadar barınma ve beslenmesi büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Maddi kuvvete sahip olanlar günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmekte iken fakir olanlar, zor şartlar altında sevklerini beklemekteydi. Maddi güçlük yaşayanlara herhangi bir suistimale karşı, fakirlik pusulası verildi. Fakirlik pusulası sahiplerine beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri amacıyla Sinop kaymakamlığı tarafından günlük bir miktar ekmek dağıtıldı[49]. Sevk sırasını bekleyen tüm muhacirlere günlük ihtiyaçları, Sinop'ta ikametleri sırasında vefat edenlerin defin ücretleri ve vapurların navlun ücretleri için Muhacirin Komisyonu bütçesinden kaymakamlık mal sandığına kaynak aktarıldı. Örneğin aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere Sinop'ta bir müddet ikamet ettikten sonra İstanbul'a gönderilen 2.728 muhacire, kişi başı 6 ile 28 kuruş arasında değişen yevmiye miktarı için 24.692 kuruşluk bir bütçe ayrılmıştı. Aynı grup içerisinde Sinop'ta bekleyişleri süresince vefat eden otuz beş kişinin defin masrafları için de 1.636 kuruşluk bir kaynak aktarılmıştı. Böylece İstanbul'a sevk edilen Nogaylara Sinop mal sandığından toplam 26.328 kuruşluk bir yardımda bulunuldu. Konya'ya sevk edilenler için ise Sinop'taki 10 aylık ikametleri ve yol masraflarını karşılamak üzere 52.812 kuruşluk yevmiye tahsis edildi.

---

46 *BOA*,A.MKT.MHM. 201-87, 22 Cemazeyi'l-evvel 1277/6 Aralık 1860.
47 *BOA*,A.MKT.MHM. 174-77, 15 Cemazeyi'l-ahir 1276/9 Ocak 1860.
48 *BOA*,A.MKT.MHM. 216-88, 19 Şevval 1277/30 Nisan 1861.
49 *BOA*,A.MKT.MHM. 206-44, 5 Receb 1277/17 Ocak 1861.

Tablo 1- İstanbul'a Sevk Edilen Nogaylara Yapılan Yardımlar[50]

Aile İsmi	Nüfus	Kişi Başı-(Kuruş)	Toplam (Kuruş)
Abdülmuttalib Efendi Takımı	70	12	840
Mirza Ahmed Efendi Fukarası	46	12	552
Mirza Seyyid Ahmed Fukarası	61	12	332
Seyyid Mustafa Takımı Fukarası	58	12	696
Molla Ahmed Takımı Fukarası	38	15	570
Hacı Receb Takımı Fukarası	72	15	1.080
Mirza Abdürrahman Takımı Fukarası	95	28	2.660
Mirza Yusuf Efendi Takımı	80	12	960
Mirza Musa Takımı Fukarası	75	12	900
Timur Halkı Takımı Fukarası	80	12	960
Abdülsalih Efendi Takımı Fukarası	28	19	532
Molla Ebu Talib Cemaati Fukarası	38	19	722
Molla Hacı Efendi Takımı	114	7	798
Mahmudiye Halkı Fukarası	76	7	532
Mahmud Efendi Takımı	155	7	1.085
Hacı Osman Efendi Takımı Fukarası	259	7	1.813
Beşir Halkı Fukarası	27	7	189
Arifi Kabilesi Fukarası	300	6	1.800
Mirza Satı Takımı Fukarası	52	6	312
Halid Timur Takımı Fukarası	196	11	2.156
Mirza Sami Takımı Fukarası	71	11	781
Kuban Takımı Fukarası	260	6	1.560
Molla Şaban Takımı Fukarası	254	6	1.524
Kasım Mehmed Efendi Takımı	223	6	1.338
Toplam	2.728	-	24.692
Defin Ücretleri	35	-	1.636
Genel Toplam	-	-	26.328

Nogayların daimî iskân bölgelerine sevklerini bekledikleri sırada hastalık ve kaza nedeniyle ölümler yaşanmaktaydı. 1862 yılının 10 aylık döneminde tutulan kayıtlarda 213 Nogay'ın, vefat ettiği görülmekteydi. Vefat edenlerin defin masraflarını karşılamak amacıyla her defin işlemi başına 33 kuruşluk bir meblağ bütçede yer aldı. Böylece maddi durumu elverişsiz olması nedeniyle defin masraflarını karşılayamayacak durumda olan ailelere, 7.029 kuruşluk bir ödeme yapıldı. Bunun yanı sıra sevkiyatta kullanılan vapurların navlun ücretleri, oldukça büyük bir yekûn tutmaktaydı. Yolculuk ücreti muhacirlerden

[50] *BOA*,ML.MSF.D. 16768, 19 Şaban 1279/9 Şubat 1863.

alınmamakta, devlet tarafından karşılanmaktaydı. Navlun ücretlerini ödemek amacıyla bütçede 52.812 kuruşluk bir kalem oluşturulmuştu.[51]

Belgelerde Kırım Nogay'ı ya da Nogay Tatar'ı olarak kaydedilen ve Sinop'ta iskân edilen Tatarlara öküz, tohum ve çift aleti yardımında da bulunulmaktaydı. Örneğin, İncirpınarı mevkiinde iskân edilen Halil adındaki muhacire, hane inşası maksadıyla 300 kuruş verildi. Kırım'ın Bahçesaray ahalisinden bir hanede altı nüfus iskân edilmiş ve kaymakamlık tarafından gerekli yardım yapılmıştı[52]. Benzer şekilde Gözleve'den Rumeli'ye göç etmekte iken Sinop'a çıkmak zorunda kalan Kırım Tatarlarının Beygazi takımından iki yüz dokuz nüfus, merkez kazada iskân edilmek istemediklerini kaymakama iletmişlerdi. Kaymakamlık ve Muhacir Komisyonu arasında Boyabad ve Taşköprü civarında iskâna uygun yerler üzerine geçen yazışmalar sonucunda, muhacirlerin adı geçen bölgelere iskân edilmesi ve gerekli masrafların kaymakamlıkça karşılanması kararlaştırılmıştı[53].

Devletin içinde bulunduğu ekonomik durum, muhacirlere dağıtılan yevmiyelerin ödenmesinde de aksamalara yol açmaktaydı. On beş yaşından küçük muhacirlere birer, büyüklere ikişer kuruş yevmiye verilmesi kararlaştırılmıştı[54]. Ancak, yevmiyeler ya az verilmekte ya da çok geç muhacirlerin eline geçmekteydi. Özellikle kalabalık ailelere verilen yevmiye, kimi zaman yeterli gelmiyordu. Maddi olanakları son derece kısıtlı olan muhacirler, yevmiyeleriningeç ödenmesi ya da bitmesi nedeniyle zaman zaman şikâyetlerini Sinop Kaymakamına veya Muhacirin Komisyonuna verdikleri dilekçeler ile dile getiriyordu. Talebi incelenenler arasından ancak çok zor durumda olan ailelere ve kişilere yeniden yevmiye yardımında bulunulmaktaydı[55]. Örneğin altı yüz elli nüfusluk Nogayları temsilen Selim ve Hacı Osman Efendi, Muhacirin Komisyonuna verdikleri dilekçede, kırk beş gün boyunca sevk edilmek için Sinop'ta beklediklerini ve bu süre zarfında ilk on iki gün çocuklar haricinde birer, altı gün boyunca yetişkinlere ikişer, çocuklara da birer kuruş yevmiye verildiğini, geriye kalan yirmi yedi günlük birikmiş yevmiyeleri bulunduğunu ifade etmişti. Ayrıca aynı dilekçede İstanbul'a sevk edildiklerinde Çukurçeşme'de bulunan Taşhan'da dört gündür geçici olarak iskân edildiklerini ve Sinop'ta kalan yevmiyeleri ile birlikte bu dört günlük yevmiyelerinin sefaletten kurtulmak adına, bir an önce tahsis edilmesini talep etmekteydi. Bu dilekçeyi işleme alan Muhacirin Komisyonu, yapılan başvuruyu münasip görmüş ve Sinop'ta ikamet ettikleri süreyi kapsayan yevmiyelerin, Sinop Kaymakamlığı tarafından ödenmesine karar vermişti[56]. Aynı minvalde Konya'ya sevk edilen Ebu Talib takımı, Sinop'ta kaldıkları dört ay boyunca

---

51 *BOA*,ML.MSF.D. 16768, 19 Şaban 1279/9 Şubat 1863.
52 *BOA*,A.MKT.NZD. 324-36, 26 Safer 1277/13 Eylül 1860.
53 *BOA*,A.MKT.NZD. 329-63. 17 Rebiü'l-ahir 1277/2 Kasım 1860.
54 *BOA*, A.MKT.NZD. 300-10, 6 Cemazeyi'l-ahir 1276/31 Aralık 1859.
55 *BOA*,A.MKT.NZD. 313-82, 10 Şevval 1276/1 Mayıs 1860.
56 *BOA*,A.MKT.UM. 393-25, 6 Receb 1276/29 Ocak 1860.

yevmiyelerini alamadıklarını dile getirdikleri ve birikmiş yevmiyelerinin ödenmesini talep ettikleri bir dilekçeyle Muhacirin Komisyonuna başvuruda bulunmuştu. Komisyon, daha önceki benzer başvurularda olduğu gibi yevmiyelerinin Sinop Kaymakamlığı'ndan tahsil edilmesini uygun gördü[57] ve alınan karar, bir yazıyla kaymakamlığa bildirildi[58]. Böylece, 34 hane ve 73 çocuktan oluşan Ebu Talib takımının 1.519 kuruşluk birikmiş yevmiyesi, Sinop Kaymakamlığı tarafından kendilerine ödendi[59].

Sonuç

Karadeniz'in kuzeyindeki geniş Kıpçak bozkırlarında yaşayan Nogaylar, açlık, kıtlık ve savaşlar nedeniyle birçok kez göç etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Rusya'nın büyük bir güç olarak ortaya çıkması ve bölgesel nüfuz alanlarını güneye doğru genişletme çabaları, Nogayların göçlerinin en temel unsurlardan biri olmuştur. Genellikle Karadeniz'in kuzey bölgeleri içerisinde görülen bu göç hareketliliği, 1853 ve 1856 yılları arasında devam eden Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Anadolu'ya yönelmiştir. Rusların, 1859 yılında Çerkes direnişini kırmaları üzerine Kafkaslardaki binlerce Nogay, Kırım'a hareket etmiştir. Burada biriken binlerce Nogay, Çerkes ve Kırım Tatarı, Rus boyunduruğu altına girmek istemediğinden Osmanlı Devleti'ne göç etmişlerdir. Kafkaslardan ve Kırım'dan yüzbinleri bulan bu göç esnasında, binlerce muhacir açlık ve hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiştir.

Bu göç hareketi boyunca Kerç, Kefe ve Kırım sahillerinden yola çıkan Nogaylar, genellikle İstanbul'a gelmişler ve buradan Osmanlı Devleti'nin belirlediği iskân mıntıkalarına sevk edilmişlerdir. Ancak olumsuz hava koşulları, arıza ve kaza gibi sebeplerle Nogayları taşıyan gemiler, İstanbul'a ulaşamadan Karadeniz'deki diğer limanlara sığınmak zorunda kalmıştır. Trabzon ve Samsun'un yanı sıra gemilerin yanaştığı iskeleler arasında Sinop limanı da bulunmaktadır.

Kafkaslardan ve Kırım'dan göç eden Çerkesler ile birlikte Sinop'ta karaya çıkan Nogaylar, daimî iskân mıntıkalarına sevk edilinceye kadar, burada geçici bir süre iskân edilmişlerdir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân politikası gereği, Çerkeslerin Sinop'ta iskân edilmesine izin verilirken Nogayların belirlenen iskân mıntıkalarına nakledilmeleri kararlaştırılmıştır. Sinop, geçici iskân bölgesi olarak belirlenmiştir. Binlerce Nogay ve belgelerde Nogay Tatarı olarak kayıt altına alınmış Kırımlı muhacir, uzun bir süre Sinop'ta sevk edilmeyi beklemiştir. Sinop'ta bulundukları süre içerisinde muhacirler oldukça zor şartlar altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Çünkü Rus boyunduruğu altında kalmaktansa göç etmeyi tercih eden muhacirlerin birçoğu, maddi varlıklarını yanlarına alamadan yola çıkmıştır. Osmanlı Devleti, fakirlik ve hastalık ile mücadele etmek zorunda kalan muhacirlerin günlük ekmek

---

57 *BOA*,A.MKT.NZD. 362-32, 5 Safer 1278/12 Ağustos 1861.
58 *BOA*,A.MKT.MHM. 231-43, 10 Safer 1278/17 Ağustos 1861.
59 *BOA*,ML.MSF.d. 16768, 19 Şaban 1279/9 Şubat 1863.

ihtiyaçlarını karşıladığı gibi geçimlerini sağlamak amacıyla belirli bir miktar yevmiye de vermiştir. Aynı zamanda ilk kafilelerin kış mevsiminde Sinop'a gelmesi, muhacirlerin hastalanmasına neden olmuş ve hastalık sonucunda birçok vefat yaşanmıştır. Vefat edenler Sinop'ta defnedildiği gibi defin masrafları da devlet tarafından tahsis edilerek, muhacirlere yardımda bulunulmuştur. Zor durumda olan Nogayları bir an önce iskân etmek isteyen devlet, daimî iskân mıntıkalarını belirledikten sonra hızlı bir şekilde Sinop'tan sevk etmeye başlamıştır.

Sonuç olarak Sinop, XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Kırım Harbi'nden sonra, Kafkaslardan ve Kırım'dan göç etmek zorunda kalan muhacirlerin, sevk ya da iskân edildiği Karadeniz'deki önemli şehirlerden biri konumuna gelmiştir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

A.MKT.NZD.,(Sadaret Mektubî Kalemi Nezaret ve Devair Yazışmaları Evrakı): 297-26, 300-10, 302-9, 302-28, 302-60, 368-1, 394-8, 348-4, 324-36, 329-63,313-82, 362-32.

A.MKT.MHM.,(Sadaret Mektubî Kalemi Mühimme Evrakı): 175-64, 760-95, 215-58, 222-57, 761-7, 230-35, 237-24, 238-40, 219-75, 201-87, 174-77, 216-88, 206-44, 231-43, 174-22,540-56.

A.MKT.UM.,(Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilayat Evrakı): 501-36, 566-68, 467-92, 393-25.

ML.MSF.d.,(Maliye Masârifât Defterleri): 16768.

2. Kitap ve Makaleler

AKBIYIK, Hayrunnisa, "Mangıtlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C: 27, Ankara 2003, ss. 570-571.

ALPARGU, Mehmet, "Nogaylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* C: 33, İstanbul 2007, ss. 202-204.

ALPARGU, Mehmet, *Nogaylar,* Değişim Yayınları, İstanbul 2007.

ASKER, Ali-ALİYEVA, Sevinç, "Nogay Kıyımı Rusya İmparatorluğu'nun Nogayları İmha Eylemi ve Günümüzdeki Yankıları", *Uluslararası Suçlar ve Tarih,* 2012, ss. 39-58.

BARTHOLD, Wilhelm, *Türk-Moğol Ulusları Tarihi,* Çev. Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2006.

DERİN PAŞAOĞLU, Derya, "Emir Edigü (Edige) ve Oğullarının Nogay Ulusu'ndaki Yeri", *Crimean Historical Review,* C: I, 2016, ss. 28-64.

DERİN PAŞAOĞLU, Derya, "Nogayların Hanlık Veya Ulus Olma Sorunsalı", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* C: 35, S: 60, ss. 277-290.

DERİN PAŞAOĞLU, Derya, "19. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinden Türkiye'ye Yapılan Göçlere Karakteristik Yaklaşım", *I. Uluslararası Karadeniz Tarihi Sempozyumu 12-14 Aralık 2019, Bildiriler Kitabı,* Ed. Kenan İnan-Deniz Çolak, Avrasya Üniversitesi Yayınları, Trabzon 2020, ss. 513-533.

ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek, "Nogay Adı ve Nogayların Kökeni Üzerine", *Tehlikedeki Diller Dergisi,* C: II, S: 2, 2013, ss. 233-242.

FİRUZOĞLU, Safarov Rafik, "Kırım ve Kafkasya'dan Osmanlı İmparatorluğuna Göçler", *Osmanlı,* C: IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.

GÜLLÜDAĞ, Nesrin, "Nogay Türkleri", *Türkler,* C: XX, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 556-564.

KAFALI, Mustafa, "Altın-Orda Hanlığı", *Türkler,* C: 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 397-411.

KURAT, Akdes Nimet, "Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi (Eski Kazan Hanlığı ve Başkurt İli, XIX. Yüzyıla Kadar)", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* C: XXIII, S. 3-4, Temmuz-Aralık 1965, ss. 91-126.

KURAT, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri,* Türk Tarih Kurumu, Ankara 1972.

KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara 1987.

QASIMOVA, Sevinç, "XIX. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,* C: IV, S: 13, Aralık 2017, ss. 589-624.

SAYDAM, Abdullah, "Kırım ve Kafkasya'dan Yapılan Göçler ve Osmanlı İskân Siyaseti (1856-1876)", *Osmanlı,* C: IV, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss. 677-686.

TAVKUL, Ufuk, "Kafkasya ve Kırım Çevresinde Nogaylar", *Tehlikedeki Diller Dergisi,* C: II, S: 2, 2013, ss. 339-354.

TEMİR, Ahmet, "Moğol veya Türk-Moğol Hanlığı", *Türkler,* C: VIII, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 416-432.

TEMİR, Ahmet, "Orta Asya ve Kıpçak Bozkırlarında Kurulmuş Türk Devletleri", *Türk Dünyası El Kitabı,* C: I, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, ss. 383-437.

TİESENHAUSEN, W. De, *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler,* Çev. İsmail Hakkı İzmirli, Türk Tarihi Kaynakları, No: 2, Maarif Matbaası, İstanbul 1941.

TOGAN, A. Zeki Velidi, *Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi,* C: I, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.

TREPAVLOV, V. V., "The Formation and Early History of the Manghit Yurt", *Research Institute for Inner Asian Studies,* Indiana 2001.

YAKUBOSKİY, A. Yu., *Altın Ordu ve Çöküşü,* Çev. Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1976.

3. Tezler

DERİN PAŞAOĞLU, Derya, *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

DERİN PAŞAOĞLU, Derya, *Abdülgaffar Kırımî'nin Umdet'ül-Ahbar'ına (Umdet'üt-Tevarih) Göre Kırım Tarihi,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003.